

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНАХ ВАСИЛЯ ДОБРЯНСЬКОГО

STYLISTIC FUNCTIONS OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS BY VASYL DOBRIANSKYI

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Стаття присвячена вивченню літературно-художніх антропонімів, які є важливим джерелом для дослідження мови, історії, духовної культури нашого народу.

Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, які функціонують на сторінках історико-пригодницьких романів «Помилка капітана Жеграя», «Трибунал апостолів», «Скриня для гетьмана», «Ніхто не скаже «Прощавай!» сучасного українського письменника Василя Добрянського. Наше завдання – визначити стилістичні функції літературно-художніх антропонімів, розкрити їхнє інформаційне наповнення, визначити, яку роль вони відіграють у творенні образів. Методи дослідження: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження найменувань; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію; метод етимологічного аналізу.

Доведено, що серед літературно-художніх антропонімів романів В. Добрянського найбільше є національно значущих, хоча деякі з них наділені інформаційно-оцінним зарядом. Значний відсоток становлять соціально значущі літературно-художні антропоніми, які представлені розмовними варіантами імен та специфічними прізвиськами, що характерні для злодіїв, шахраїв, убивць – соціального дна. Такі найменування відповідають роду занять героїв. Важливими часовими «маяками» є хронологічно значущі літературно-художні антропоніми, що називають реальних людей.

З'ясовано, що назва і образ героя залежать від волі автора, тісно переплетені і доповнюють один одного, містять відповідну інформацію, асоціації, конотації, символи. Доантропонімна семантика, авторська характеристика та уваріантності базових конотацій сприяли розкриттю значення літературного антропоніма.

Дослідження літературно-художніх антропонімів із романів В. Добрянського дає можливість зануритися в безмежний онімний простір, у якому перетинаються світові, загальноукраїнські та регіональні культурні коди, що відтворюють дух епохи.

Ключові слова: апеллятив, доантропонімна семантика, літературно-художній антропонім, національно значущий, прізвисько, соціально значущий, стилістичні функції, хронологічно значущий.

The article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes, which are an important source for researching the language, history, and spiritual culture of our people.

Our goal is to research the proper names of the literary heroes that function on the pages of the historical-adventure novels "The Mistake of Captain Zhehrai", "The Tribunal of the Apostles", "The Chest for the Hetman", "No One Will Say "Goodbye!" written by the modern Ukrainian writer Vasyl Dobryanskyi. Our task is to determine the stylistic functions of the proper names of the literary heroes, to reveal their information content, to determine what role they play in the creation of images. Research methods: descriptive method and its main techniques: observation, interpretation and generalization; the contextual-interpretive method is used to determine the connotative load of names; distributional analysis helps to reveal hidden evaluative information; method of etymological analysis.

It is proved that among the proper names of the literary heroes in V. Dobryanskyi's novels, the largest number belongs to nationally significant ones, although some of them are endowed with an informational and evaluative charge. A significant percentage belongs to socially significant proper names of the literary heroes, which are represented by colloquial variants of names and specific nicknames characteristic of thieves, swindlers, murderers – the social bottom. Such names correspond to the occupations of the heroes. Important temporal "lighthouses" are chronologically significant proper names of the literary heroes that name real people.

It was found that the name and image of the hero depend on the will of the author, are closely intertwined and complement each other, they contain relevant information, associations, connotations, symbols. Pre-anthroponymic semantics, the author's characteristics and the expression of basic connotations contributed to the disclosure of the meaning of the literary proper name.

The study of the proper names of the literary heroes from the novels by V. Dobryanskyi provides an opportunity to immerse oneself in the boundless onymic space, in which there is an intersection of the world, all-Ukrainian and regional cultural codes that reproduce the spirit of the era.

Key words: appellative, pre-anthroponymic semantics, proper name of the literary hero, nationally significant, nickname, socially significant, stylistic functions, chronologically significant.

Постановка проблеми. Літературно-художні антропоніми є важливим джерелом для дослідження мови, історії, духовної культури нашого народу. Вивчення функційно-стилістичних особливостей антропонімів – одна з найважливіших проблем сучасної української літературно-художньої ономастики.

Найменування персонажів виступають важливим компонентом літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія. Вони залежать від волі автора, тісно переплетені з сюжетом, наповнені відповідною інформацією, різними асоціаціями, конотаціями, символами. Дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують на сторінках романів сучасних авторів дає можливість зануритися в безмежний онімний простір, у якому перетинаються світові, загальноукраїнські та регіональні культурні коди, що відтворюють дух епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Романи сучасних українських письменників все частіше привертають увагу читачів-науковців. Проводяться найрізноманітніші дослідження мовознавчого характеру. Маємо цілу низку праць, присвячених вивченню функцій, особливостей творення літературно-художніх антропонімів. Функційно-стилістичні особливості назв персонажів лягли в основу досліджень Е. Боевої, Н. Бербер, О. Горбач, Т. Гриценко, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньової, О. Лавер, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздри-Шепітко, А. Соколової, Г. Шотової-Ніколенко та ін. Потужний фундамент із теоретичних питань та методології дослідження становлять праці Ю. Карпенка, М. Карпенко, Л. Белея, М. Торчинського та ін.

Ми маємо також низку праць із літературної ономастики на прозові твори сучасних українських письменників. Наші статті присвячені дослідженню назв персонажів із ретророманів А. Кокотюхи («Літературно-художні антропоніми в ретророманах про Львів Андрія Кокотюхи», «Літературно-художні антропоніми в романах Андрія Кокотюхи із циклу «Вигнанець», «Літературно-художній антропонімікон у романах Андрія Кокотюхи «Життя на карту. Київська сищиця» та «Зламани іграшки. Київська сищиця»), Юрія Винничука («Базові конотації літературно-художніх антропонімів у ретророманах Юрія Винничука «Нічний репортер», «Вілла Деккера», «Агент Лилик»), Максима Бутченка («Семантико-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів у романах Максима Бутченка»). Цікавими в цьому напрямку дослідження будуть також назви героїв із романів В. Добрянського,

адже йдеться про найменування одного часового зрізу.

Постановка завдання. Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, які функціонують в історико-пригодницьких романах сучасного українського письменника Василя Добрянського. Наше завдання – визначити стилістичні функції літературно-художніх антропонімів, розкрити їхнє інформаційне наповнення, визначити, яку роль вони відіграють у творенні образів. Методи дослідження: описовий метод і основні його прийоми: спостереження, інтерпретація та узагальнення, що дозволяє виявити, систематизувати й проаналізувати власні назви; контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для визначення конотативного навантаження літературно-художніх антропонімів; дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів; метод етимологічного аналізу сприяє з'ясуванню доантропонімної семантики власних назв.

Виклад основного матеріалу. Нашу увагу привернули романи Василя Добрянського «Помилка капітана Жеграя», «Трибунал апостолів», «Скриня для гетьмана» та «Ніхто не скаже «Прощай!»), які об'єднані не тільки історичними подіями, але й головним героєм. Події в романах відбуваються на початку ХХ століття, коли творилася українська історія. Про цей нелегкий період нашої історії маємо сьогодні цілу низку романів сучасних українських письменників. Серед них виділяються романи В. Шкляра, А. Кокотюхи, Ю. Винничука, М. Бутченка, В. Івченка, Л. Підгірної, Б. Коломійчука та ін. Цікаво, що головними героями романів є найчастіше колишні поліцейські, журналісти, юристи.

Головний герой усіх чотирьох романів В. Добрянського – Клим Іванович Жеграй, поліцейський слідчий із вісімнадцятирічним стажем. «Його «батько» Василь Добрянський відміряв своєму герою лише сім з половиною місяців літературного життя – рівно стільки, скільки проіснувала Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського. Скільки можна втиснути сюди сюжетів для повноцінних історико-детективних романів? Погодьтеся, небагато. Цикл про капітана Жеграя складається з чотирьох книг, де нещодавно виданий роман «Ніхто не скаже «Прощай!») є останньою, заключною» [8]. Капітан Жеграй не захотів пристосовуватися до нових обставин, коли вбивці та головорізи опинилися в народній міліції, він «тихо-мирно зник, немов його й не було». Але відомого слідчого, «славетного сищика» запрошують на роботу до уряду Скоропадського.

Досвід і майстерність Жеграя високо оцінили в оточенні гетьмана. Апелятиви *сищик, капітан, слідчий, старий і битий сищик* поруч із прізвиськом уже дають підстави зарахувати літературно-художній антропонім до соціально значущих. Прізвисько головного героя зразу привернуло увагу своєю незвичністю, таємничістю. Не тільки читача зацікавило його походження, але й самого Кліма. Виявляється, що його прізвисько козацького походження, про що розповідає герою професор Федір Жовтинський («*А знаєте, що значить слово “жеграй”?* Капітан зацікавлено стрепенувся. Батько ж так і не розкопав, чому вони стали Жеграями. *«Жеграй – це козацький вартовий на далекій степовій залозі, – на підтвердження професор відкрив товсту книгу. – Він першим повідомляє товаришам про небезпеку. Запалює вогонь»*). Помовчавши Жовтинський додає: «*І першим, як правило, гине*» [4, с. 25]). Виходить, що якийсь предок Кліма був таким вартовим, апелятив, який став прізвиськовою назвою, зберігся, але втратив первісне значення. Хоча Жеграй і тепер є вартовим – стоїть на варті порядку. Але натрапляємо в тексті на місця, де частково доантропонімна семантика прізвиська спрацьовує. У романі «Скриня для гетьмана» герой сам лізе в пастку і розпалює вогонь довкола («*Сам цього хотів. Викликав вогонь на себе. Тож тепер, будь ласкавий, викручуйся...*» [5, с. 147]). Так само в романі «Трибунал апостолів» Жеграй маскується під продавця газових ламп, що теж має стосунок до вогню. Він порівнює себе з Прометеєм, що є досить символічно («*Дарую, як Прометей, світло. ...До того ж набагато цінніше світло. Перспективніше. Страхию людям життя*» [6, с. 174]). Дуже часто герой буде запевняти, що він козацького роду, ніби підтверджуючи походження прізвиська («*...спадкоємець славного роду Івана Гонти, уманського сотника*» [4, с. 24]; «*До того ж я не росіянин. Варто це вришити запам'ятати. У мені тече козацька кров*» [5, с. 208]). На особливе походження Кліма будуть вказувати Скоропадський та Бусло («*Ми знаємо, що ви зі старовинного козацького роду, де страхопудів не було. – Як мені відомо, Жеграї – нащадки Івана Гонти, – додає Дмитро Бусло*» [4, с. 36]). Сам Клим називає себе «старим і битим сищиком», самотнім вовком («*До кочового життя звук: раз на пів року, а іноді й частіше, міняв квартиру, щоб мисливці за «Жеграєвою рукою» не вирахували його місцеперебування. Тож спати будь-де, поспіхом, в авральній обстановці звук. ...Самотні вовки не люблять чужих лежбищ*» [6, с. 108]). Дипломат-масон Моркотун скаже про нього: «*Ви*

один у полі воїн...» [5, с. 31]. «*Останні кілька років навчили його надзвичайної обережності. Краще полювати самотнім вовком, хай голодним та озлобленим, ніж добровільно пхати власну лапу в капкан*» [3, с. 19]. Про те, що Жеграй діє «на власний розсуд», говорить дідзнавач Андрій Глушак: «*Климе Івановичу, я так розумію, що ви самі собі капітан*» [3, с. 286].

Автор назвав свого героя Климом. Ім'я Клим походить із латинської мови і означає «милоствивий», «лагідний», «покірливий» [7, с. 177]. За іншими джерелами – «м'якосердний», «людяний», «поблажливий», «милосердний». Усі ці значення неабияк характеризують головного героя – вони з позитивним зарядом. Андрій Кокотюха так назвав свого героя-адвоката із серії ретророманів про Львів – Клим Кошовий. Герої А. Кокотюхи і В. Добрянського мають не тільки однакові імена, але й прізвиська козацького походження. Прізвисько Кошовий походить від прикметника *кошовий* («кошовий отаман» [2, с. 581]), який є похідним від апелятива *кіш* («військовий табір», «місце перебування запорізьких козаків» [2, с. 543]). Климові Жеграю доводилося виконувати особливі доручення Скоропадського та Бусла, тому приходилося змінювати своє наймення. У романі «Трибунал апостолів» він буде страховим агентом Миколою Федоровичем Портенком. У Німеччині (роман «Скриня для гетьмана») він буде незнайомцем («*Наразі він ще інкогніто. Незнайомець. Чужинець. Випадковий відвідувач бару...*» [5, с. 62]), у вищих колах його називатимуть Клім фон Жеграй, «слідчий із країни, якої нема на карті», «клятий упертюх». Місяць, проведений із прекрасною Марго Дельбрюк на березі Східного моря, не вибив його з колії. І «старий волоцюга», як сам себе називав Клим, повертається до Києва («*...лиха натура знову покликкала в Україну. Недарма кажуть: дурна ворона за море літала, проте вороною залишилася*» [3, с. 6]). Клим буде вести розслідування вбивства штабс-капітана Марка Слуцького, йому шкода хворої Катерини Слуцької, тому шукатиме винуватця, щоб наказати його («*Він, Клим Жеграй, уродженець тих країв, де ходили Гонти і Залізняк, мусить помститися незважаючи ні на що*» [3, с. 185]).

У романі «Ніхто не скаже «Прощай!» головний герой знову ховається за іншим найменуванням – Петро Петрович Прокопенко – інспектор із благоустрою. Найменування різні, але справжнє прізвисько героя найкраще спрацьовує в тексті. Герой В. Добрянського – горда людина, ні перед ким не схиляє голови, «він і гине так само

достойно з думкою про рідну землю, якій вірно служив усе своє таке прикро коротке життя [8].

Клим Жеграй, розслідуючи злочини, контактує з різними людьми. Автор змальовує людей різних національностей, які проживали на наших теренах на початку ХХ століття. У романі «Ніхто не скаже «Прощавай!» автор пише: «У Києві, де раніше Жеграй почувався цілком вільно, з'явилася маса чужинців, переважно з Росії. Вистачало й німців, румун, поляків і ще бозна кого» [3, с. 158]. Про національність героя красномовно говорить його ім'я, прізвище. «Структурно українська літературно-художня антропонімія зорієнтована на загальнонаціональні антропонімії норми, що забезпечує, як мінімум, сприйняття літературно-художнього антропоніма як власного особового імені» [1, с. 15]. Більшість літературно-художніх антропонімів із романів В. Добрянського є національно значущими, хоча деякі з них наповнені інформаційно-оцінним компонентом.

Носіями українських двокомпонентних найменувань є видавець Василь Кульженко, слідчий Георгій Рудий, торговець Куровський, професор Сидір Жовтинський, начальник штабу Владислав Дашкевич-Горбацький, осавул Никифор Блаватний, Дмитро Бусло, експерт-криміналіст Ярема Гедзь, цукрозаводчик Федір Терещенко, сотник-авіатор Клавдій Голіцинський, жандарм Микита Чешура, протоієрей Лев Шулькевич, голова міської управи Феодосій Гринцевич, унтерофіцер Гнат Чоповдя, дезертир Микола Боришевський («Помилка капітана Жеграя»); майстер Адам Діденко, підмайстер Коля Власенко, паламар Гнат Березовець, акторка Настасія Зборовська, швейцар Дормидонт Новоселець, підполковник Яків Петражицький, кухар Никифор Паливода («Трибунал апостолів»), Марко Слуцький, Микола Якубовський, слідчий-дознавач Андрій Глушак, підполковник Леонтій Палій («Ніхто не скаже «Прощавай!»). Як бачимо, носіями таких найменувань є люди середнього класу, які обіймали найрізноманітніші посади.

Привертають увагу трикомпонентні літературно-художні антропоніми, які називають графське сімейство: графиня Софія Ульриківна Савицька, батько Костянтин Аполлонович Савицький, син Антоній Костянтинівич Савицький, молода дружина Аврора, сестра Дагмара та її донька Павлина Бенеш (батько чех Франтішек Бенеш); належний до сім'ї Савицьких інженер Пилип Пилипович Радецький («Помилка капітана Жеграя»). Особливо цікаві графські імена: Аполлон, Аврора, Антоній – назви олімпійських богів та

імператорів. Прості смертні не могли собі дозволити мати такі імена. Тричленну назву має торговець Олександр Казимирович Підлісний; секретар гетьмана Сергій Костянтинівич Моркотун («Скриня гетьмана»); міський голова Іван Миколайович Катков, заступник міського голови Антон Макарович Яковишин, директор Іван Іванович Нечипоренко («Трибунал апостолів»); зв'язкова Роза Іванівна Савицька, заколотники Латухін Сергій Коронатович, Левандовський Олександр Антонович, Підгурський Володимир Лук'янович («Ніхто не скаже «Прощавай!»).

Обслуга в домі Савицьких наділена іменами з апелятивами, що вказують на рід заняття: лакей Лавр, кухарка Матильда, покоївка Ксеня («Помилка капітана Жеграя»). У маєтку Браницьких прислуга має імена та прізвища: покоївки Ганна Кулюра і Маланка Драпак, кухарка Ярина Кейхель, прибиральниці Софія Тотожна і Катерина Мизецька, швейцар Дормидонт Новоселець («Трибунал апостолів»).

У романі «Трибунал Апостолів» розслідування будуть проводити в графині Марії Браницької, яку в родині називали Бічетте Радзивіл, а серед знайомих вона мала прізвисько Сторублівка («Ті, хто її давно знав, позаочі називали «сторублівкою» за різючу схожість із Катериною II, віддрукованою на банкноті номіналом сто карбованців» [6, с. 120]). Представники аристократичних родин були носіями подвійних імен: Ельжбета-Гелена, Стефанія-Ядвіга, Ян-Єжи, Альфред-Ян, князь Карл-Густав Мнішек із герба Потоцьких, князь Роман-Даміан, Анджей-Матеуш, Юзеф-Аполінарій, Станіслав-Міхал («Трибунал апостолів»).

Натрапляємо також на подвійні прізвища в романі «Ніхто не скаже «Прощавай!»: графиня Єлизавета Кампуз-Давидова, Катерина Марківна Слуцька-Дорофєєва, також ми зафіксували демінутиви Малашка та Катруся.

Достатньо багато в романах антропонімів з антропоформантами, що характерні для російської системи називань: торговець Носов, Петро Крутіков, Спиридон Асланов, губернатори Микола Суковкін, Олексій Ігнат'єв, продавець Горбиков, терорист Муравйов («Помилка капітана Жеграя»); революціонер-убивця Давид Анохін, власник млинів та заводів Федір Милованов, Єгор Стасов, Терентій Ткачов («Трибунал апостолів»). У романі «Скриня для гетьмана» В. Добрянський називає групу ліворадикальних елементів, серед прізвищ яких – жодного українського: Геморген, Тарараєв, Шурупов, Васільєв, Волгін, Черьомухін, Понеделін, Поздняков, Смірнов,

Барклаєв, Донской. Не випадково Клим Жеграй, почувши прізвища, подумав: «Наїхало всякої наволочі з Росії, якій кісткою в горлі самостійна Українська Держава» [5, с. 17].

Є в романах і представники єврейської національності: багаті домовласники Гриша Лабаз, Яір Лабаз, Євгенія Бош, Естер Ангорт, Михей Кльоц, Карл Меснер («Помилка капітана Жеграя»), Аким Фризь, Іза, Сюзанна, Гітля Бялік (батько Соломон), Іцхак Маврох («Трибунал апостолів»); начальник Рувим Мойсейович Гершман («Скриня для гетьмана»).

Автор вправно поєднав трьох торговців, переплітаючи їхні найменування, за якими вгадуються представники різних національностей: Кирило Корж, Хаїм Файбишенко, Зельман Дижур [6, с. 98]; трьох киянок, які знайшли труп: Бричкіна, Кобець, Крижанівська [6, с. 258].

Неабияку роль у створенні Української Держави відіграли німці. Тому значний відсоток найменувань героїв зараховуємо до німецької антропосистеми: генерал-фельдмаршал Герман фон Ейхгорн, капітан розвідки Вернер Альвенслебен, комендант Ганс-Йоганн Вібе («Помилка капітана Жеграя»), Курт Абендрот («Трибунал апостолів»), Герман Дрекслер, Адам Крістер, управитель Теодор Кох, Йозеф Гобель, професор Джерт Гутцайт, Маргарет-Марія Дельбрюк (фройлян Марго), князь Пауль Густав фон Бекендорф, комісар Гантер Функе, кельнер Філіп Макалістер, Хільда, маршал Фердинанд Фош, Матіас Ерцбергер («Скриня для гетьмана»), Альфред Зюдекум, Еріх Тілл Гюнтер фон Кірхбах («Ніхто не скаже «Прощавай!»»). Серед перерахованих літературно-художніх антропонімів є такі, які називають реальних та придуманих персонажів.

Натрапляємо також на французькі найменування: Едгард Жакоб, Жульбер Дюпре-Оден («Скриня для гетьмана»), Серж Лаперш, Еміль Енно («Ніхто не скаже «Прощавай!») та англійські: Джордж Хоуп, Ллойд Джордж, Джек Маріотт («Ніхто не скаже «Прощавай!»). Зрозуміло, що такі літературно-художні антропоніми можуть виконувати і номінативну функцію, хоч вказують на національність, але лише називають персонажа, виділяючи його серед інших.

В. Добрянський підкреслює, що на хуторі Ляхи «жила українізована шляхта. Всі з прізвищами на -цький, і -ський: Ставницький, Сухацький, Вержбовський, Сливоцький» [6, с. 150]. З сусіднього хутора Ходаки біднота мала прізвиська від назви – Ходаки.

Привертає увагу уміння називати персонажів за близькістю до їхньої професії («Згодом інженер Пекарський тут відкрив млин» [4, с. 100]); за

старістю та її наслідками («У нас є старенький сищик Сидір Глуховея. ...Однак він уже постарів, внав у маразм...») [4, с. 126–127]; за зовнішнім виглядом («Позаочі в Замку начальника поліції називали фон Вегаарт – Волохатий – за пишні вільгельмівські вуса, куцисті брови й високу шевелюру...») [5, с. 57]. Охоронця князя Клим назвав Бульдогом, бо був грубої кості, «немов витесаний із товстої дубової колоди» [5, с. 234]. Інші охоронці отримали назвиська Борець і Вішатель за манерою поведінки.

Сищик Жеграй найперше мав справу з кримінальними елементами. «Добрянському дуже добре вдаються характери всіляких босяків і розбишак, малолітніх злодюжок, дам «бальзаківського» віку (останніх у романі аж кілька, і кожна з них достойна окремої критичної розвідки)» [8]. Такі персонажі наділені розмовними варіантами імен та специфічними прізвишками, що характерні для злодіїв, шахраїв, убивць – соціального дна. Наприклад, малолітній розбишака Мішка Зух, король злодіїв Абрам Целендер (Циліндр), кишеньковий щипач Михайло Ликимар, пушкар (обманщик, вимагач) Ісаак Пшениця, «халдей на прізвисько Сьома Прес», горишна злодійка Анька Кокоша, злочинець Вася Одеський, злодій Агаша Уманський («Помилка капітана Жеграя»); Сева Бог («Скриня для гетьмана»), Коля-Чумазий, Манька-Без-Дітей («Ніхто не скаже «Прощавай!»).

До деяких із найменувань автор подає характеристику. Наприклад, лісовий упир Гарвасій Окатий («Чому його називають Окатиєм?.. І чому бояться, вважають божевільним?..») [4 с. 91]; «Окатиєм його прозвали недарма – якась хвороба видушила з очних ям лупаті, з жовтизною, очі. Більма превалювали над зіницями, й складалося враження, що неслухняні балухи ось-ось випадають на посічене зморшками й підпхле, немов спечене яблуко, лице або під ноги. Гервасій схожий на булькату потвору, що зародилася в темних і недоступних хащах, у болотах і виповзла на білий світ, міг бути ким завгодно, але не добродушним диваком, як про нього казав Микита Чешура» [4, с. 162–163]). Через страшну зовнішність і за місцем проживання персонаж отримує інше прізвисько – Радомисльський Страшило.

Автор пояснює значення літературно-художнього антропоніма Сьома Прес («Хтав на вулицях багатих жінок і пхав їхні пальці під прес, повільно, з садистським задоволенням, стискаючи лежача. Випитував, де вдома сховані коштовності та гроші» [4, с. 13]).

Грабіжник Степан Ковбель має прізвище, яке дало назву хутору («Степан Ковбель прибився

в Зміїний ліс із хутора Ковбель, де всі п'ять сімей Ковблї. Звідки пішло це прізвище, ніхто не знає» [4, с. 171]).

Колишнього солдата Алоїза Шатковського бандити назвали Дятлом («Щовечора відкривав ранець із рацією, заводив автомобіль, упирав дріт із високого дуба і клацав ключем морзянку. Та загадкова мелодія їх не раз діставала. От і прозвали Алоїза Дятлом. Довбе, довбе, а толку жодного» [4, с. 181]).

Волоцюга-попрохач Фунтик отримав назвисько Фунтик Дай Копійку, бо в кожного просив копійку. Насправді Фунтик колись був циркачем і називався Іраклієм Хмельницьким. Домушник Федос Юшка, бандит Коля Битий зі шрамом на обличчі, божевільний Казик, у якого на очах вбили брата, злочинець Вася Стакан, що мав гарне прізвище Легенький, розбійник Вареник отримав покарання через те, що вкрав у трактирі макітру вареників. Усі ці скалічені чоловіки прагнули помсти, так утворився «Трибунал апостолів». В. Добрянський пише: «Червона мітла намела в українську столицю різношерстого люду» [6, с. 8]. Таку ж інформацію подає автор і в романі «Ніхто не скаже «Прощавай!»: «Київ заповнили бездомники. Вокзал, товарна станція, залізничне охвістя... сади і ринки, глухі вулиці та сквери з лавами кишіли зачуханим, немитим, злодійкуватим людом, що наїхав невідь звідки. Сам Київ став бездомником» [3, с. 103]).

Максим Жеграй навчений оцінювати людей за зовнішнім виглядом, манерою поведінки, тому незнайомих він подумки називає по-своєму. Великого товстого чоловіка-гору з золотистим пенсне він спочатку назвав Професором, але громіздка фігура героя спонукала до іншої назви («Професор, – визначився з характеристикою капітан і тут-таки сердито поправив: Ні, Шафа. Люксова, але порожня Шафа...» [6, с. 64]). Насправді Професор виявився професором чоловічої гімназії («Але Жеграй вирішив не міняти його прізвиська. Шафа і є Шафою...» [6, с. 67]). Іншого, який мав виправку військового і «не раз дивився на людей крізь приціл», Клим назвав Снайпером. Це справді був військовий льотчик. Худий, «схожий на сухожильного бухгалтера», отримав прізвисько Канцелярський Щур. Жеграй і тут не помилився, бо цей чоловік був скарбником Білоцерківського земського союзу. Молодого чоловіка в косоворотці і російською вимовою назвав Чужаком. Це був терорист Єгор Стасов із Пітера, «посланець братнього народу» червоний бандит, який маскувався під Анохіна, закликав до страйку.

У Берліні з'явився нічний бургомістр Леонід Мамка, який керує сексіндустрією («Він стоїть над усіма, як мировий суддя. До речі, з ваших, із росіян. – Мамкас. Із прибалтійських росіян...» [5, с. 95]; «Мамка обережна, мов лисиця» [5, с. 176]). Оскільки чоловік працював у кондитерській крамниці, був великим і пухким, немов пудинг, і мав «м'яке, мов тісто, обличчя», то Жеграй подумки дав йому ім'я гер Пудинг. Це був добре замаскований Мамкас («Гер Пудинг!» – унізнав незнайомця Жеграй. – Якого біса?.. Де я?..» І тут же склав усе до купи: Леонід Мамкас зник, поліція не могла його знайти, бо він легалізувався через ось таке дивне амплу – кондитерську крамницю... Мирне й ангельське заняття, що закривало другу іпостась злочинця. Краще й не придумати! Удень – мирний громадянин, який платить податки. А вночі... Нічний бургомістр Берліна. Причому, певне, на кожен образ є своє прізвище» [5, с. 188]). Цікаво автор змальовує Катю – охоронця-амазонку Мамкаса. Це була гігантська жінка («І не жінка, і не чоловік. Кам'яна баба зі скіфського степу. Глиба, що відкололася від скелі й стала на ноги. ...Напевне, оточення боса мафії боялося Катю не менше, ніж самого Мамкаса» [5, с. 188]). Демінутив Катя зовсім не підходить до називання цієї жінки, тут щось напрошується згрубіле, хоча вона може «муркати, мов тигриця» («Жінка-велечень ухопила Жеграя за плечі й без зусиль викрутила руки. Різкий біль ударив блискавкою у спину. Катерина любила свою роботу. Цю любов цінував її бос. «Гарній парі потрапив у руки», – з гіркотою подумав капітан. Гер Пудинг хутко як на свою масу підскаочив до бранця. Від нього пахло медом і підсмаженими каштанами. Він забув про свою мирну професію й дихав збуджено, немов ковальський міх. В його очах грало єзуїтське бажання зробити боляче» [5, с. 195]). Жеграй дивується: як жінка з таким гарним іменем не може знайти собі кращої роботи.

Групу бандитів із відповідними їх ремеслу прізвишками (Хруст, Чіп, Башмак) очолює полковник Баумгартен, якого називають Принципалом. У назві відчитується натяк на принципову людину, яка має якісь внутрішні переконання.

Натрапляємо на літературно-художній антропонім – криптонім Н. Н. («Агент під криптонімом Н. Н. повідомляв...» [5, с. 16]).

Серед хронологічно значущих виділяються: Іван Мазепа, Семен Палій, Михайло Грушевський, Павло Скоропадський, Дмитро Бусло, Гнат Зеленецький, Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Євген Коновалець, Сергій Єфремов, Панас Андрієвський, Петро Аккерман та ін.

Відомий ономаст Л. Белей писав: «Всякий літературно-художній антропонім, навіть якщо це ім'я чи прізвище реальної особи, творчо осмислюється письменником. У літературно-художньому творі традиційна антропонімна форма наповнюється новим змістом» [1, с. 16]. Автор розкриває образ Скоропадського та Бусла, але натяку на первісне значення найменувань та енциклопедичної характеристики ми не знаходимо. Тому гетьман Скоропадський, як літературний герой, має м'який характер («*Мав романтичну й жіночу натуру – міг розплакатися з будь-якого сумного повідомлення*» [4, с. 27]; «...*то була невпевненість, прикрита високим саном. Козацький отаман постійно долав власне сум'яття*» [4, с. 31]). «*Ясновельможний керує державою, а Буслові випала доля його захищати*» [5, с. 26]. Гетьманський розвідник Дмитро Бусло («*Добродушний дворянин із таврійських степів... Якого випадково занесло в розвідку. Гарний образ тримає*» [6, с. 27]). Нам видається досить промовистим прізвище Скоропадський, адже відомо, що гетьманом він довго не був, тобто «скоро впав». Прізвище Дмитра Бусла асоціюється з гордим довгоногим птахом, який також гарно тримає образ.

Натрапили ми також на реальний онім Іван Нечуй-Левицький («*Поміж юрбою з року в рік ходив Іван Нечуй-Левицький і збирав слова до словника української мови*» [6, с. 96]).

До табору противників зараховуємо такі літературно-художні антропоніми: Лев Троцький, мерзотник Муравйов, Григорій Потьомкін

(«...*фаворита Катерини II, великого гетьмана Катеринославських та Чорноморських військ, прозваного козаками Грицем Нечесою...*» [6, с. 119]). Виявляється, що прізвисько Грицько Нечеса Потьомкін отримав від козаків, яким його перука нагадувала копицю нечесаного волосся.

Висновки. Отже, серед літературно-художніх антропонімів романів В. Добрянського найбільше є національно значущих, хоча деякі з них наділені інформаційно-оцінним зарядом. Значний відсоток становлять соціально значущі літературно-художні антропоніми, які представлені розмовними варіантами імен та специфічними прізвиськами, що характерні для кримінальних елементів. Такі найменування відповідають роду занять героїв. Важливими часовими «маяками» є хронологічно значущі літературно-художні антропоніми, що називають реальних людей, але вони не позбавлені стилістичної значущості.

Таким чином, назва і образ героя залежать від волі автора, вони тісно переплетені і доповнюють один одного, наповнені відповідною інформацією, різними асоціаціями. Доантропонімна семантика, авторська характеристика та увиразнення базових конотацій сприяли розкриттю значення літературного антропоніма. Літературно-художні антропоніми є важливими елементами літературного твору. У перспективі плануємо провести порівняльну характеристику літературно-художніх антропонімів, що називають історичних осіб і «живуть» на сторінках романів М. Бутченка, Б. Коломійчука, В. Івченка, С. Андрухович, Л. Підгірної та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Добрянський В. Ніхто не скаже «Прощавай!»: роман. Харків: ВД «Фабула», 2023. 320 с.
4. Добрянський В. Помилка капітана Жеграя: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 288 с.
5. Добрянський В. Скриня для гетьмана: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2022. 320 с.
6. Добрянський В. Трибунал апостолів: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 288 с.
7. Трійняк І.І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.
8. Чорний Ігор. Остання справа капітана Жеграя. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2023/09/15/131111.html> (дата звернення: 09. 02. 2024).